

Superdiversiteit. Een nieuwe visie op integratie

Dit is de tekst van de uitgesproken door Professor Maurice Crul op 22 maart 2013 op de Vrije Universiteit Amsterdam

Internationale migratie heeft onze wereld ingrijpend veranderd. In een periode van twee generaties is de etnische *make-up* van onze grote steden totaal op zijn kop gezet. Deze ontwikkeling is niet nieuw in de wereld. De steden New York, Los Angeles of Toronto in Noord Amerika zijn ons vooraf gegaan en worden daar aangeduid met de term *majority-minority cities*. Steden waarin alle etnische groepen een minderheid zijn. Er bestaat in deze steden geen dominante etnische meerderheidsgroep meer.

Migratie en vergrijzing leiden in de Europese steden op termijn tot hetzelfde fenomeen. Sterker nog, Amsterdam is als eerste stad in Nederland al een *majority-minority city* geworden. O+S publiceerde op 1 januari 2011 de nieuwe gegevens voor de bevolkingssamenstelling waaruit bleek dat nog slechts 49% van de bevolking autochtoon is. En belangrijk, voor de oude meerderheidsgroep komt geen nieuwe meerderheidsgroep in de plaats. De groep die wordt aangeduid met ‘migranten’ of ‘allochtonen’ is daar simpelweg te divers voor. Steden worden, om met de Amerikaanse Socioloog Steve Vertovec te spreken, *superdivers*.

Terwijl de superdiverse stad aan de ene kant de realiteit wordt, staat aan de andere kant het idee van de multiculturele samenleving steeds verder onder druk. Dat is de belangrijkste paradox in het integratie debat. De voornaamste kritiek op het multiculturalisme is dat het pleidooi voor gelijkwaardigheid van culturen naïef is. Naïef omdat tolerantie voor sommige culturele gewoontes de deur open zet voor onderdrukking van anderen. En dan gaat het bijvoorbeeld om de gelijke behandeling van vrouwen, of de uitsluiting op basis van seksuele geaardheid. De schijnbaar onontwarbare knoop van tolerantie voor intolerantie in het multiculturalisme is waardoor het integratiedebat eigenlijk al jaren op slot zit.

Als gevolg hiervan domineren rechtspopulisten het debat, maar ook zij hebben geen antwoord op de paradox in de superdiverse stad. Zij willen ‘de migratie stoppen’, maar ze hebben geen enkele visie over hoe mensen van verschillende etnische groepen met elkaar in een superdiverse stad zouden moeten samenleven.

De reactie van gevestigde partijen van Rechts tot Links is sinds de komst van de populistische partijen vooral verdedigend en verontschuldigend geweest. Meer als reactie op, dan als een uitgewerkte visie, gingen zij steeds sterker de aanpassing van nieuwe Nederlanders eisen. Ook dit is echter geen echt antwoord op de multi-etnische realiteit in de stad. Wie moet, om maar eens wat te noemen, die aanpassing afdwingen in een situatie waarin de groep van Nederlandse afkomst steeds kleiner wordt. Kijken we bijvoorbeeld naar de jongeren van onder de 15 jaar, dan vormen jongeren van Nederlandse afkomst nog slechts een derde van de stadsjeugd.

Het is daarom tijd voor een nieuwe visie op integratie. Een visie die naar mijn idee moet bestaan uit de volgende elementen:

De nieuwe visie moet ten eerste een antwoord bieden op de belangrijkste kritiek op het multiculturalisme: de kritiek op tolerantie voor conservatieve opvattingen over man-vrouw verhoudingen. Ik zal een antwoord formuleren waarin de emancipatie van de tweede en derde generatie zelf centraal staat. Emancipatie is niet iets dat je kan afdwingen (zoals de gevestigde politieke partijen lijken te denken) maar iets dat moet worden bevochten door de mensen zelf. Mijn zoektocht is naar de maatschappelijke voorwaarden voor die emancipatie.

De Turkse Boot (Gay Pride Amsterdam 2012)

De argumentatie die ik zal ontvouwen is de volgende. Aan de hand van een internationale vergelijking zal ik laten zien dat daar waar de samenleving de tweede generatie kansen biedt in het onderwijs en op de arbeidsmarkt de emancipatie door de succesvolle tweede generatie zelf in gang wordt gezet. Daar waar de sociale mobiliteit van de tweede generatie wordt geblokkeerd zien we een omgekeerd proces. Een proces waarin de tweede generatie zich terugtrekt en vaak nog conservatievere opinies gaat verkondigen dan hun ouders.

In het integratiedebat gaat het vaak over de mislukte integratie van de tweede generatie in de samenleving. Echter, jongeren van de tweede en derde generatie zijn veel vaker geboren en getogen in steden als Amsterdam of Rotterdam dan stadsbewoners van Nederlandse afkomst. Zij hebben in de stad een groot netwerk en vaak ook veel familie wonen. Zij zijn eigenlijk in toenemende mate de gevestigde groep. Bijvoorbeeld, de groep met de langste en meest stabiele woongeschiedenis in Amsterdam bestaat uit vrouwen van Marokkaanse afkomst. Jongeren van Nederlandse afkomst komen juist vaak naar Amsterdam om te studeren of te werken. Zij zijn veel minder geworteld in de stad en in de buurt. Zij zitten ook het vaakst, zo blijkt uit het TIES onderzoek, waar ik later meer uit zal putten, opgesloten in de eigen etnische groep. Zij hebben van alle etnische groepen bijvoorbeeld ook het minst vaak een

etnisch gemengde vriendengroep. De aanpassing aan de superdiverse stad is voor hen eigenlijk het grootst. Zie hier een belangrijke omkering in de steden. Die tussen zogenaamde gevestigden en zogenaamde nieuwkomers.

De grote uitdaging voor de tweede en derde generatie is niet hun integratie in de grootstedelijke samenleving, maar hun grootste uitdaging is om zichzelf opnieuw uit te vinden ten opzichte van hun ouders: sociaaleconomisch en sociaal-cultureel.

Ik begin voor de opbouw van mijn argument bij het idee van de maakbaarheid van de samenleving. Klassiek in het meeste integratie onderzoek naar de sociale mobiliteit van migranten en hun kinderen is de nadruk die wordt gelegd op de achtergrond van de migranten (opleiding, cultuur, religie en etniciteit). In het door mij gecoördineerde TIES onderzoek naar de tweede generatie in Europa hebben we het omgedraaid. Niet de migrant en hun kinderen staan in het TIES onderzoek centraal, maar de ontvangende samenleving. Welke rol speelt de ontvangende samenleving in het bieden van kansen aan migrantenkinderen?

Dat was het centrale idee bij het TIES onderzoek, dat ik eerst samen met mijn vroegere promotor Hans Vermeulen en later met mijn vriend en collega Jens Schneider tussen 2006 en 2012 heb gecoördineerd. Samen met collega's in het buitenland werden tienduizend respondenten van de tweede generatie en van de oude meerderheidsgroep in vijftien grote steden in 8 Europese landen geïnterviewd. Het eerste grote Europese onderzoek naar de tweede generatie.

Tabel 1: Respondenten TIES Survey 2008.

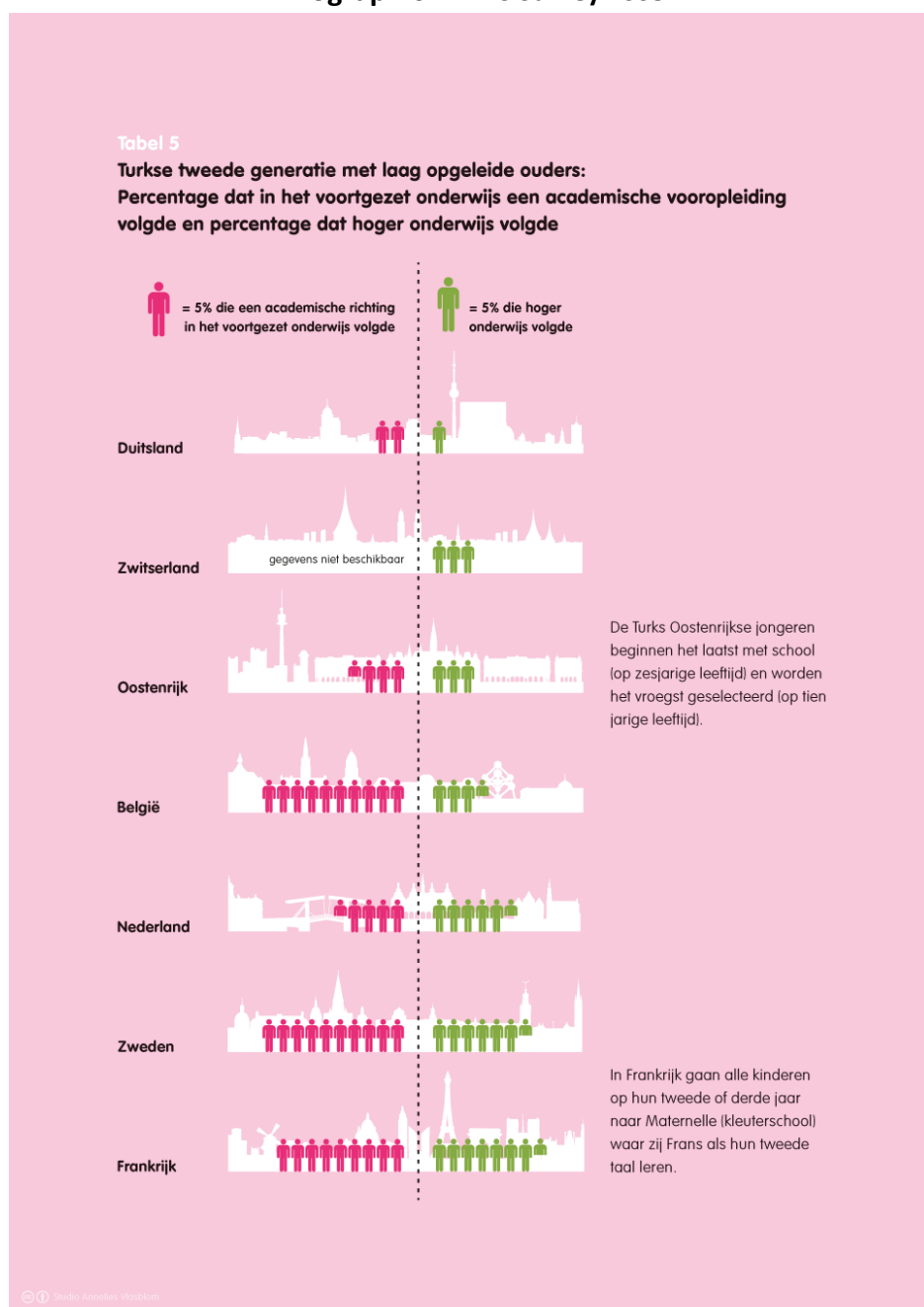

Interviews per stad en groep	Turks	Yoegoslavisch	Marokkaans	Autochtoon	Totaal
Duitsland: Berlin	255	202	-	250	707
Frankfurt	250	204	-	253	707
Frankrijk: Paris	248	-	-	174	422
Strasbourg	252	-	-	177	429
Nederland: Amsterdam	237	-	242	259	738
Rotterdam	263	-	251	253	767
Zwitserland: Zürich	213	252	-	202	667
Basel	252	200	-	266	718
Oostenrijk: Wien	252	253	-	250	755
Linz	206	242	-	234	682
Belgie Brussels	250	-	257	271	778
Antwerpen	358	-	312	303	973
Zweden: Stockholm	250	-	-	250	500
Spanje: Madrid	-	-	250	250	500
Barcelona	-	-	250	250	500
Totaal	3.286	1.353	1.540	3.642	9.843

De Turkse tweede generatie is de centrale vergelijkingsgroep in het TIES onderzoek. Zij hebben allemaal dezelfde start positie (allemaal geboren in Europa), dezelfde herkomst (ouders allemaal geboren in Turkije) en om de vergelijking nog preciezer te maken vergelijken we in de hierna volgende uitkomsten alleen kinderen van laag opgeleide Turkse ouders: kinderen uit de typische gastarbeiders gezinnen.

Allereerst kijken we naar de onderwijsopbrengsten en daarmee naar de kansen die in het onderwijs worden geboden. Door jongeren met dezelfde startpositie en dezelfde herkomst te vergelijken komen de verschillen in uitkomsten tussen de landen in beeld en dus de verschillen in kansen die worden geboden. Het onderwijs is het terrein waar we de grootste verschillen tussen landen zichtbaar zijn. Ik begin met de toegang tot het hoger onderwijs.

Infographic 1: TIES Survey 2008

De verschillen tussen de landen zijn al zichtbaar in de percentages in de academische vooropleidingen. Steeds het linkerdeel van de infographic. Waar in Zweden en Frankrijk de helft van de Turkse tweede generatie jongeren van laag opgeleide ouders naar een academische vooropleiding gaat die toegang geeft tot het hoger onderwijs, geldt dit maar voor een kwart van de Turkse tweede generatie jongeren in Nederland. In feite zou je kunnen zeggen dat bij de selectie tussen Vmbo aan de ene kant en Havo/Vwo aan de andere kant al de helft van het potentiële talent in Nederland verloren gaat. Wat doen die andere landen wat wij niet doen?

De respondenten zijn over hun schoolloopbanen retro-perspectief bevraagd. Door de schoolloopbanen van de jongeren systematisch te vergelijken kun je precies zien op welk moment de loopbanen gaan afwijken tussen de landen.

In Zweden gaan de Turkse tweede generatie jongeren al op zeer vroege leeftijd naar school. De meeste Turks-Zweedse respondenten gaven aan dat zij rond hun tweede of derde jaar instromen op de *Barne*, iets wat tussen de crèche en kleuterschool in zit. Ze leren dus op die leeftijd al Zweeds als tweede taal in een onderwijskundige omgeving. Ze beginnen daardoor met een geringe taalachterstand aan de lagere school. De lagere school waar ze vervolgens naar toe gaan is voltijds en je werkt in de middag op school aan je huiswerk. Dus niet thuis onder begeleiding van je ouders, maar op school onder begeleiding van leerkrachten. Onze analyses lieten zien dat het al dan niet geven van hulp van de Turkse ouders in Zweden in vergelijking tot alle andere landen het minste effect heeft op de schoolprestaties van de Turkse tweede generatie jongeren. Andersom gezegd: je wordt in Zweden het minst gestraft als je ouders je niet kunnen helpen. Wat eerste generatie Turkse ouders meestal ook niet kunnen doen.

In Zweden worden leerlingen bovendien pas op 15 jarige leeftijd geselecteerd. Ze hebben relatief weinig achterstand als ze beginnen aan de lagere school (door de vroege start) en ze krijgen bovendien veel tijd om hun eventuele achterstand in te halen. Het resultaat is dat de helft van de jongeren doorstroomt naar academische vooropleidingen.

De Turks-Nederlandse respondenten uit het TIES onderzoek kenmerken zich door een vrij late start in het onderwijs mede door de geringe participatie in de crèche en de kinderdagopvang. Gemiddeld zo'n 1.5 tot 2 jaar later dan in Zweden stromen zij het onderwijs in. Ze beginnen daardoor al met een flinke Nederlandse taalachterstand. Kinderen gaan ook in Nederland hele dagen naar de basisschool. Je ziet in al het Nederlandse onderzoek een flinke progressie op de basisschool, zowel met taal als met rekenen. Het gat met de autochtone kinderen wordt elk opeenvolgend jaar op de basisschool verder gedicht. En als we de opgaande lijn zouden doortrekken richting 15 jarige leeftijd, dus bij een uitstel van de selectie net zoals in Zweden, dan zou een aanzienlijk groter deel van de Turkse tweede generatie jongeren terecht komen op Havo of Vwo. De selectie komt echter op 12 jarige leeftijd te vroeg. Velen blijven ondanks hun opmars naar boven toch steken op een Vmbo-theoretisch advies.

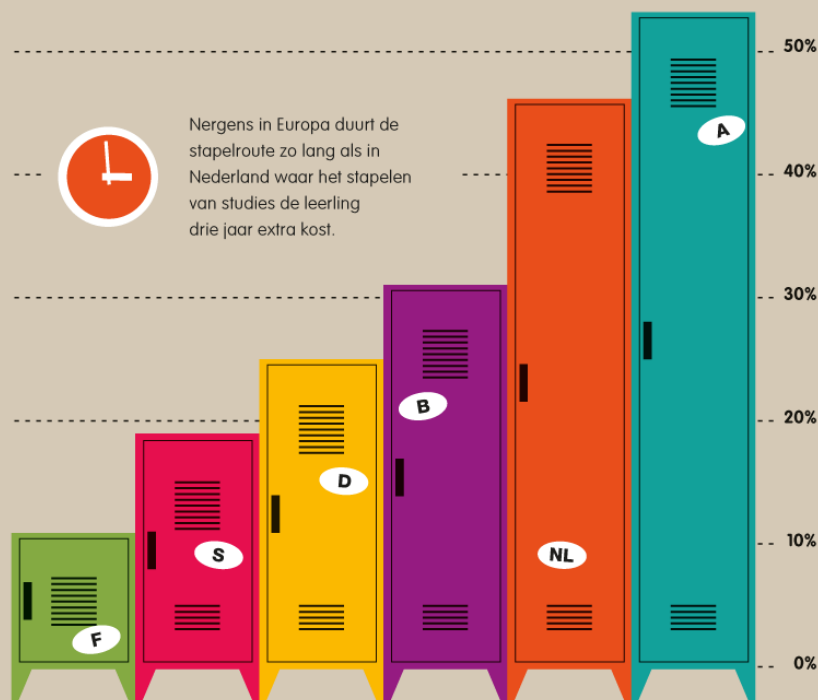
Maar zoals je aan de rechterkant in infographic 1 kan zien dichten de Turks-Nederlandse jongeren een deel van hun achterstand ten opzichte van de Turks-Zweedse jongeren verderop in de route richting hoger onderwijs. Nederland is het enige land waar er meer jongeren naar

het hoger onderwijs gaan als dat er in academische vooropleidingen zaten. In de meeste landen (bijvoorbeeld in Frankrijk en Zweden) is hun aandeel in het hoger onderwijs juist aanzienlijk lager dan in de academische vooropleidingen. Dit komt omdat sommige jongeren niet door gaan naar het hoger onderwijs na het behalen van hun middelbare schooldiploma of uitvallen in het hoger onderwijs. Dit is, voor de goed orde, ook het geval in Nederland, maar de uitval wordt in Nederland gecompenseerd door een sterke opstroom via het beroepsonderwijs.

Infographic 2: TIES Survey 2008

Tabel 6

Percentage Turkse tweede generatie met laag opgeleide ouders die hoger onderwijs bereiken zonder academische vooropleiding: de stapelaars

Kinderen uit migrantengezinnen maken twee keer zo vaak gebruik van de stapelroute als kinderen van Nederlandse afkomst.

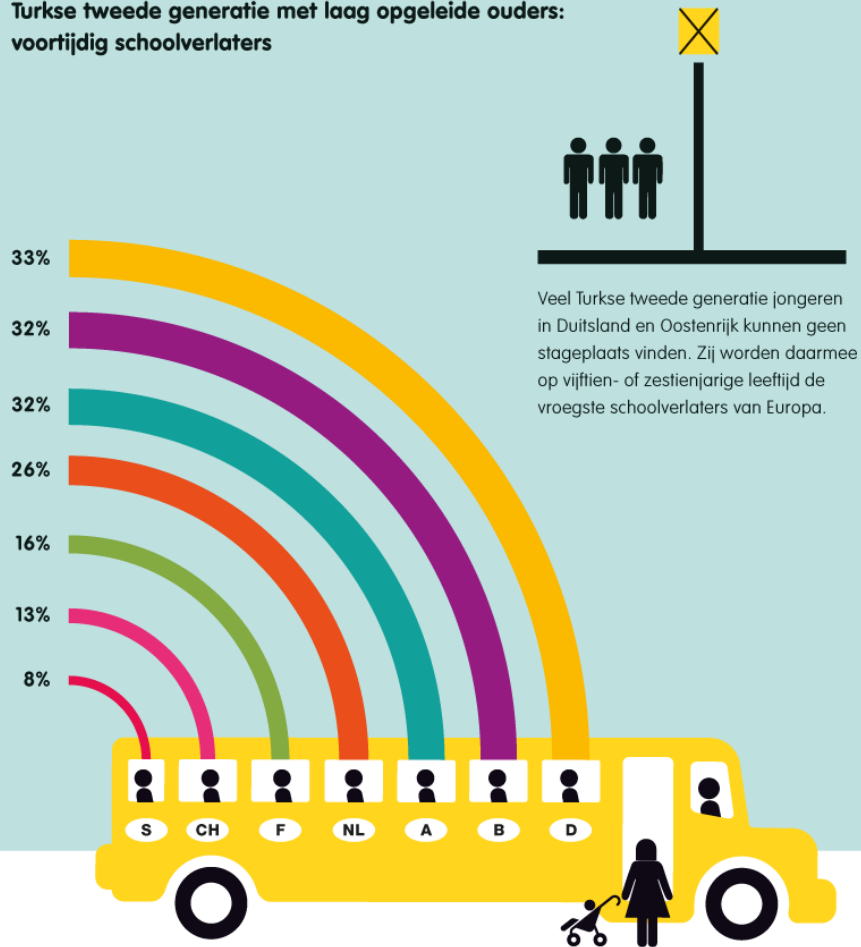
Bijna de helft van de Turks Nederlandse jongeren komt via de stapelroute het hoger beroeps onderwijs binnen. De stapelroute via Vmbo naar Mbo en Hbo.

We kijken ook nog even kort naar de andere kant van de onderwijsladder. De voortijdige schoolverlaters. Nederland bevindt zich duidelijk bij de landen die het minder goed doen. Wat gaat er mis in Nederland in vergelijking tot andere landen?

Infographic 3: TIES Survey 2008

Tabel 4

**Turkse tweede generatie met laag opgeleide ouders:
voortijdig schoolverlaters**

De meisjes, die in Duitsland en Oostenrijk soms al op zestienjarige leeftijd het onderwijs verlaten, worden door hun moeder meestal direct ingezet voor verzorgingstaken in het gezin. Het vormt hun praktische voorbereiding op een rol als echtgenote. De meisjes hebben op die jonge leeftijd weinig ruimte om uit dit traditionele patroon te breken. Zij betreden in de meeste gevallen op geen enkel moment de arbeidsmarkt.

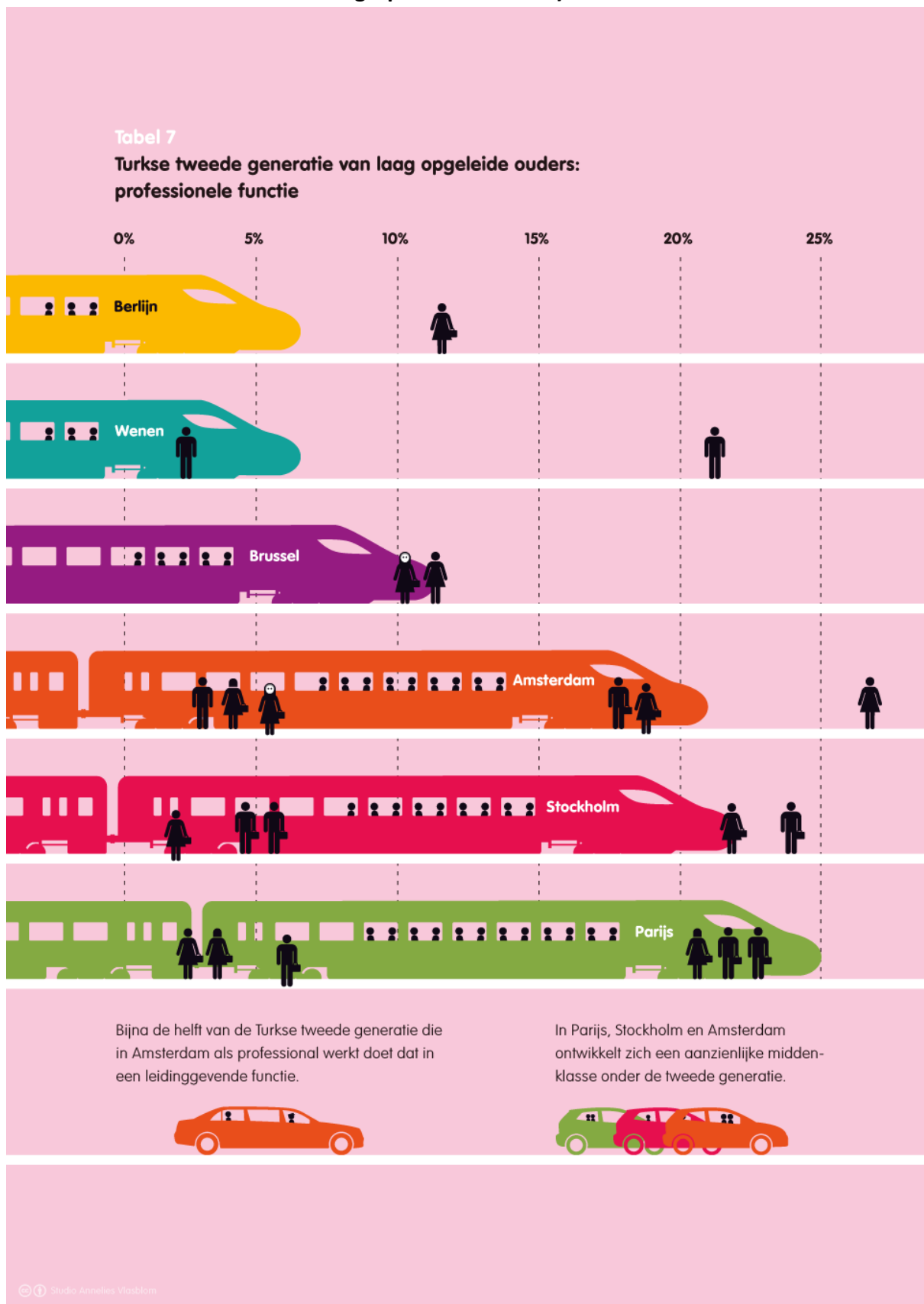
In Nederland doen we iets dat geen enkel ander land in Europa doet. Wij nemen de meest kwetsbare groep in het onderwijs (de Vmbo leerlingen) op de meest moeilijke leeftijd (16 jaar, midden in de puberteit) uit de beschermde omgeving van de middelbare school en plaatsen hen dan op de veel grotere schoolomgeving van het middelbaar beroeps onderwijs. Er is geen enkel ander land dat dat doet. In Frankrijk en Zweden wordt deze kwetsbare groep op de beschermde middelbare schoolomgeving gehouden tot dat ze 18 jaar zijn. In de Duitstalige landen worden deze jongeren ingebracht in *apprenticeship* plaatsen waar zij in de beschermde en gestructureerde omgeving van leerwerkbedrijven zitten. De wijze waarop wij in Nederland met onze kwetsbaarste leerlingen omgaan resulteert in een uitval op Mbo 1 en 2 die behoort tot de hoogste in Europa.

Door de vroege selectie in het Nederlandse onderwijssysteem komt driekwart van de Turkse tweede generatie in het Mbo terecht. Hier wordt in Nederland feitelijk succes en falen bepaald. De hoge uitval op Mbo 1 en 2 is bepalend voor het hoge aantal voortijdige schoolverlaters enerzijds en de hoge doorstroom van Mbo 4 naar Hbo is bepalend voor de goede uitkomsten in het hoger onderwijs anderzijds.

Nergens in Europa zijn de uitkomsten voor de Turkse tweede generatie zo sterk gepolariseerd als in Nederland. Dat is waarom de discussie in Nederland vaak gaat over of het glas half vol of half leeg is. Het is beide. Zij vertegenwoordigen beiden een deel van de werkelijkheid. Deze gepolariseerde uitkomst is het typische gevolg van hoe het Nederlandse schoolsysteem uitpakt voor migranten kinderen. Dat wordt eigenlijk alleen goed zichtbaar door een vergelijking met andere landen. Daarom zijn internationale vergelijkingen zo belangrijk!

De verschillen in uitkomsten in het onderwijs zijn aanzienlijk. Maar hoe vertalen deze verschillen in onderwijsresultaten zich naar de posities op de arbeidsmarkt? Om een goede vergelijking te behouden beperk ik mij hier tot een vergelijking van de hoofdsteden en in verband met de tijd moet ik mij beperken tot de doorstroming naar professionele functies op de arbeidsmarkt. We kijken dus naar de verschillen aan de bovenkant van de arbeidsmarkt. Dit wordt verbeeld in infographic 4 op de volgende pagina.

Infographic 4: TIES Survey 2008

Opnieuw zien we grote verschillen tussen de steden. Dezelfde verschillen als in het onderwijs tussen de landen vinden we terug op de arbeidsmarkt. De hoog opgeleide jongeren in

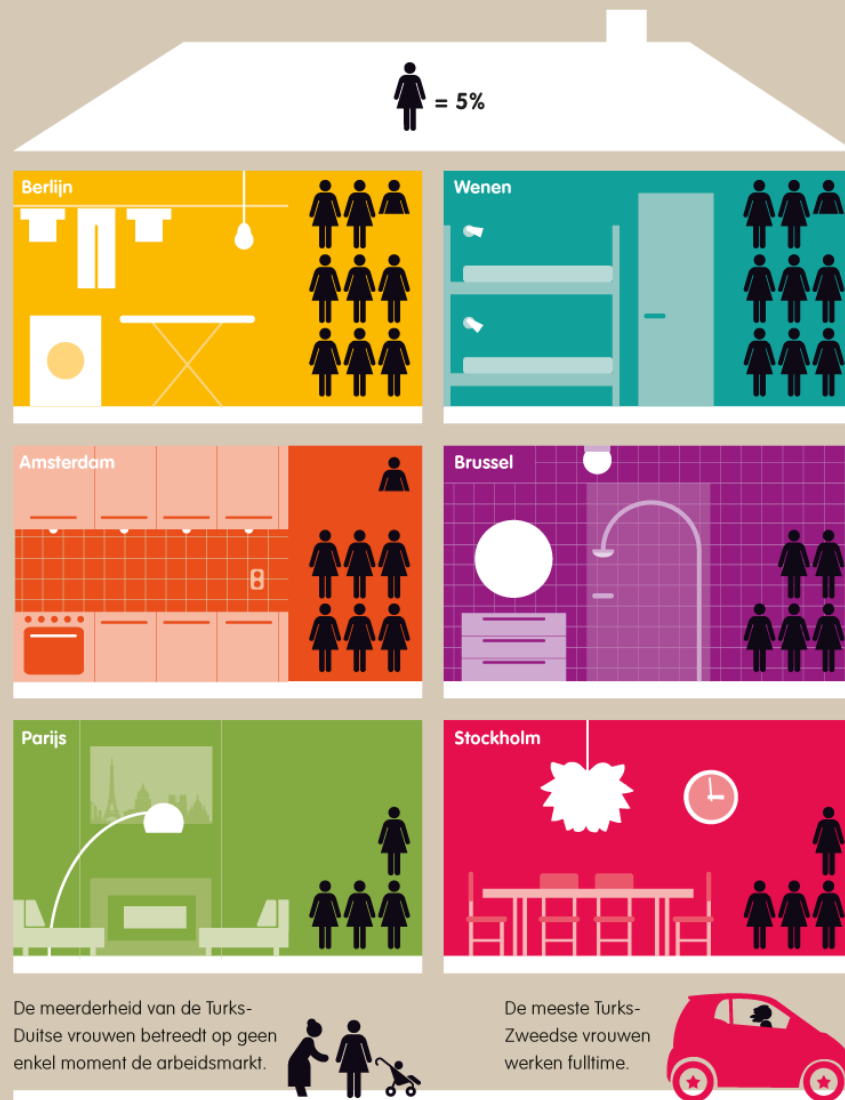
Nederland doen het redelijk goed (21% in Amsterdam in vergelijking tot 25% in Parijs) in internationaal perspectief. Dat komt mede doordat vrij veel jongeren met een MBO-4 diploma via de arbeidsmarkt zich weten op te werken tot een leidinggevende functie. Een soort stapelen via de arbeidsmarkt.

Hoe staat het met de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt?

Infographic 5: TIES Survey 2008

Tabel 8

Turkse tweede generatie vrouwen van laag opgeleide ouders die niet participeren op de arbeidsmarkt

De steden in de infographic waar veel vrouwen in het huis aanwezig zijn, zijn de steden waar veel vrouwen niet participeren op de arbeidsmarkt. In Berlijn is dat bijna de helft (43%), in Amsterdam een derde (32%) en in Stockholm slechts één op de vijf (20%). Die verschillen zijn natuurlijk voor een belangrijk deel het gevolg van de opleidingsverschillen tussen de landen. Bij meisjes die een academische vooropleiding hebben afgerond is het vuur van de ambities natuurlijk aangestoken. Als zij daarna ook een universitaire opleiding met succes hebben voltooid en dus in totaal, afhankelijk van het land, zo'n 10 tot 12 jaar hard hebben gestudeerd, willen zij, heel begrijpelijk, hun diploma ook verzilveren op de arbeidsmarkt. Met hun opvolgende successen worden hun ambities eigenlijk steeds groter.

Vergelijken we dat met bijvoorbeeld een meisje dat op 17 of 18 jarige leeftijd het Mbo 1 of 2 verlaat, dan is hun situatie natuurlijk wezenlijk verschillend. Deze meisjes worden, als zij de school verlaten, meestal door hun moeder ingezet in het huishouden totdat zij gaan trouwen. Op die jonge leeftijd zijn zij nauwelijks in staat om de loop van hun leven beslissend te beïnvloeden. De grote verschillen in onderwijsuitkomsten tussen landen beïnvloeden dus ook in sterke mate de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen.

Dat is echter niet het enige grote verschil. Een ander belangrijk verschil is hoe de arrangementen van zorg en werk zijn ingericht in een land. In Zweden bijvoorbeeld, zorgt de uitgebreide kinderopvang en de naschoolse opvang dat de meeste Turkse tweede generatie vrouwen (zowel hoog als laag opgeleid) de arbeidsmarkt opgaan. De meerderheid werkt zelfs fulltime. De kansen die vrouwen daar krijgen om uit het traditionele gender patroon in de Turkse gemeenschap te breken grijpen zij met beide handen aan.

In Duitsland zien we het tegenovergestelde. De conservatieve manier waarop de kinderopvang is georganiseerd in Duitsland sluit naadloos aan bij de conservatieve gender patronen in de Turkse gemeenschap. Het algemene patroon in Duitsland is dat Turks tweede generatie vrouwen met jonge kinderen niet of alleen parttime de arbeidsmarkt opgaan. De situatie in Nederland is bijna geheel afhankelijk van het type opleiding dat je hebt afgerond. Voor de Turkse tweede generatie vrouwen met kinderen die slechts een Mbo 1 of 2 opleiding hebben afgerond wegen de kosten van de kinderdagopvang niet op tegen het salaris wat zij in een (part)time baan verdienen. Zij gaan niet de arbeidsmarkt op en hun emancipatie stopt.

Het effect van het al dan niet de arbeidsmarkt opgaan van de vrouwen op de sociaal-economische positie van de tweede generatie gezinnen is enorm. Ik durf zondermeer te beweren dat de kansen die vrouwen in de verschillende landen krijgen het grote verschil maken. Kijk hiervoor naar infographic 6 op de volgende pagina.

Infographic 6: TIES Survey 2008

Tabel 9

**Turkse tweede generatie vrouwen van laag opgeleide ouders:
aantal inkomens uit betaald werk in hun huishouden**

In Stockholm heeft tweederde (68%) van de tweede generatie gezinnen twee inkomens, in Amsterdam de helft (51%) en in Berlijn slechts een derde (32%). Gezinnen van tweeverdieners maken door het dubbele inkomen de sprong naar de middenklasse mogelijk. Zij kunnen daardoor ook verhuizen naar een middenklasse buurt en hun kinderen (de derde generatie) zullen opgroeien in een middenklasse milieu en naar gemengde scholen gaan. Als

je in de grote dure steden geen anderhalf of dubbel inkomen hebt kan je eigenlijk niet meekomen. Dat maakt de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen zo belangrijk.

De wijze waarop het onderwijs en de arbeidsmarkt is ingericht en de wijze waarop zorg en arbeid is georganiseerd bepaalt voor een belangrijk deel de succesvolle integratie van de tweede generatie. In die zin is de samenleving, zo blijkt uit de internationale vergelijking, ook echt maakbaar. De internationale vergelijking dwingt ons om uit het nationale denkraam te stappen en het specifieke van ons onderwijssysteem en onze zorgarrangementen kritisch te beschouwen. Dit inzicht benadrukt het belang van algemene institutionele arrangementen in het onderwijs en de arbeidsmarkt.

Deze benadering heb ik samen met Jens Schneider theoretisch uitgewerkt in de *comparative opportunity context theory*. Met deze theoretische benadering hebben wij getracht een antwoord te formuleren op Amerikaanse theorieën zoals de *segmented assimilation theory* en de *new assimilation theory* die naar ons idee te weinig oog hebben voor de verschillen in de *national opportunity context*. Het is belangrijk dat wij een op Europa gericht theoretische raamwerk ontwikkelen, één van mijn belangrijkste ambities voor de toekomst.

Ik heb laten zien dat de sociaal-economische verschillen aanzienlijk zijn. Leiden deze verschillen (en dan kom ik bij het tweede deel van een nieuwe visie op integratie) nu ook tot andere sociaal-culturele uitkomsten? Het antwoord is bevestigend. De uitkomsten zijn zeer eenduidig. Daar waar de tweede generatie kansen krijgt en sociaal stijgt omarmen zij massaal progressieve waarden. Met name op de terreinen waardoor het multiculturalisme onder druk staat: de man – vrouw verhoudingen. Niet dwang leidt tot emancipatie, maar sociale mobiliteit leidt tot emancipatie! Dit geldt voor alle zeven landen in ons TIES onderzoek. Ik laat in vogelvlucht de belangrijkste uitkomsten zien voor drie stellingen uit het TIES onderzoek, waarbij we steeds laag opgeleide met hoog opgeleide tweede generatie jongeren vergelijken.

De eerste stelling gaat over de onaanvaardbaarheid van vrouwen in leidinggevende functies over mannen. In infographic 7 op de volgende pagina geven we weer wie het hiermee ‘eens’ of ‘zeer mee eens’ is.

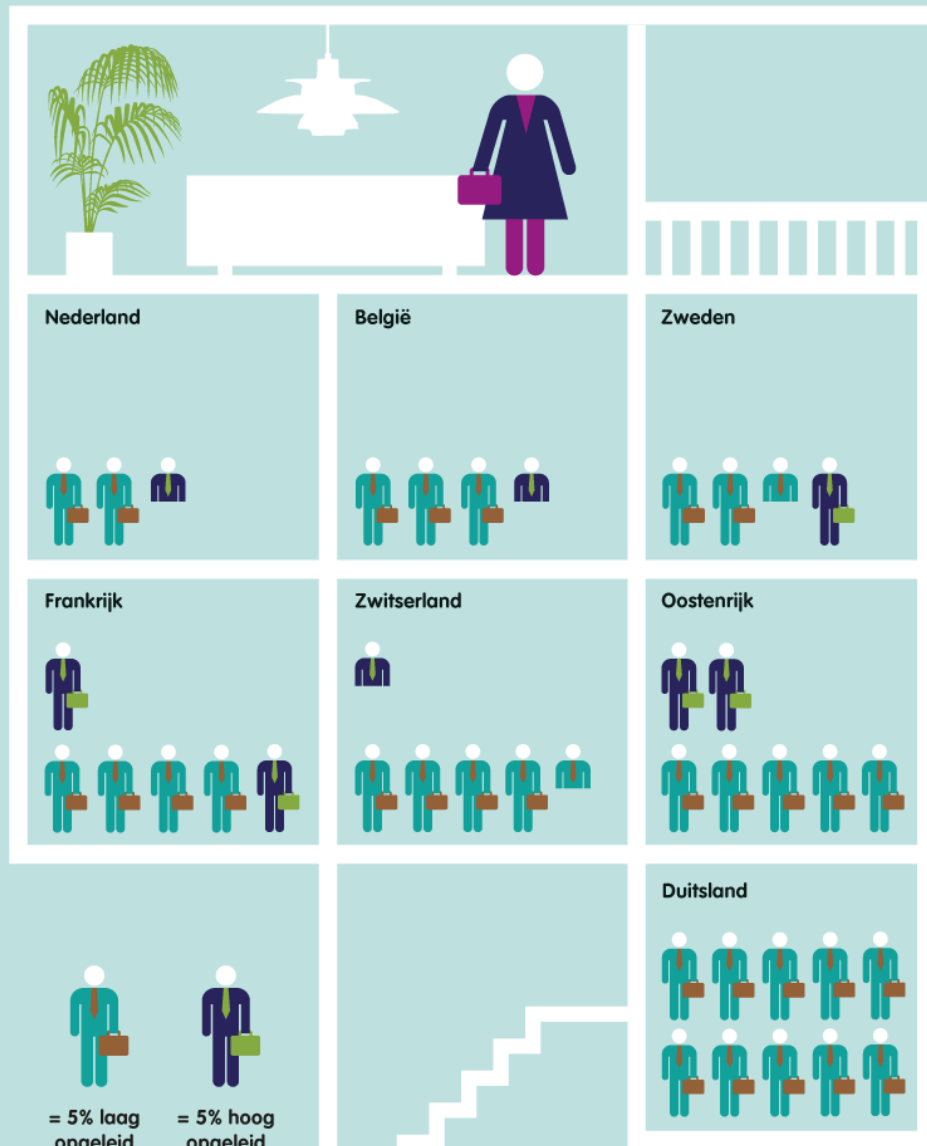
Infographic 7: TIES Survey 2008

Tabel 1

Turkse tweede generatie met laag opgeleide ouders

Stelling: Het is onnatuurlijk als vrouwen leiding geven over mannen

Antwoord: Mee eens of zeer mee eens

Hoog opgeleide tweede generatie jongeren zijn bijna unaniem in hun sterke afwijzing van deze stelling. Onder de laag opgeleide Turkse tweede generatie jongeren zien we echter wel

veel steun voor deze stelling. Een kwart (25%) van de laag opgeleide Turkse tweede generatie jongeren ondersteunt deze stelling in Oostenrijk en in Duitsland zelfs meer dan de helft (59%).

De tweede stelling gaat over de onaanvaardbaarheid van het werken van vrouwen met kleine kinderen. Zie infographic 8 op de volgende pagina.

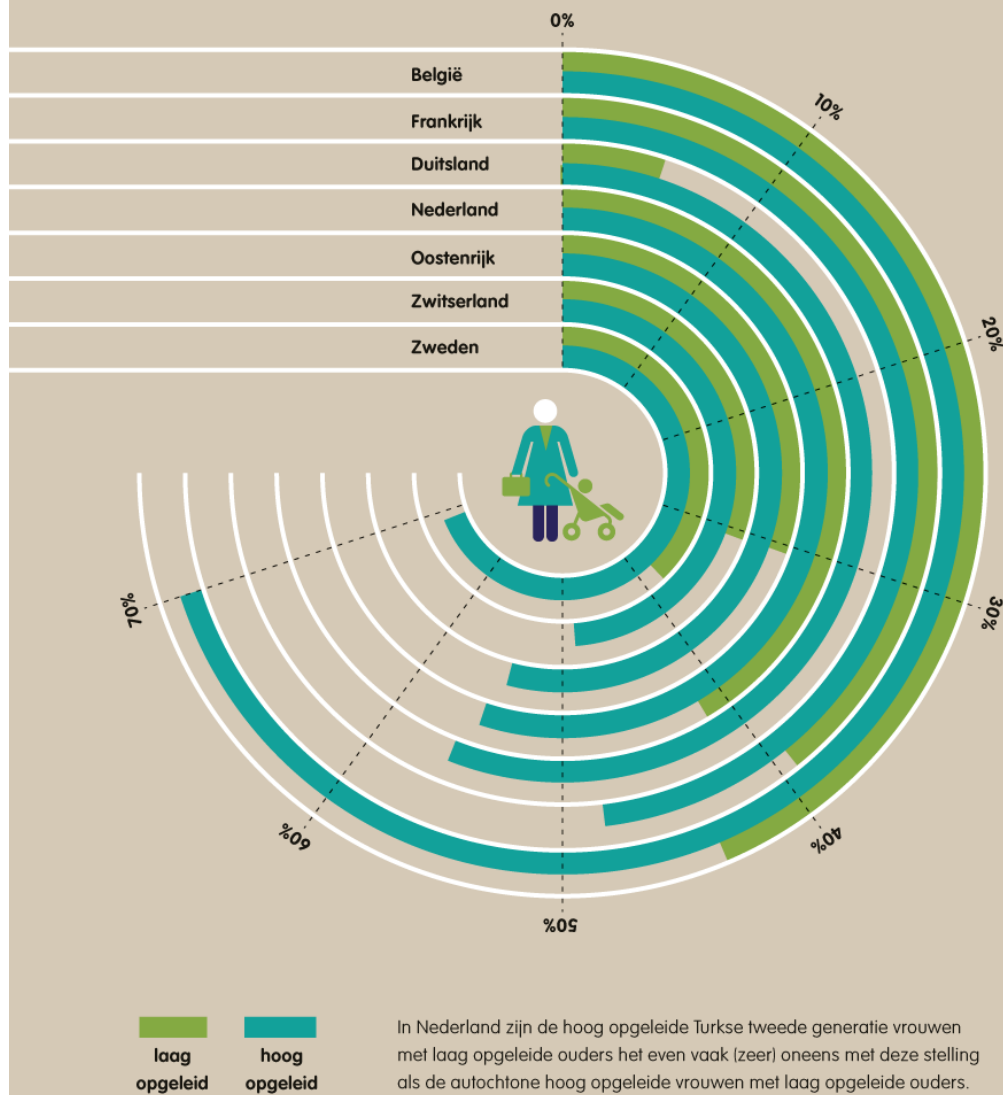
Infographic 8: TIES Survey 2008

Tabel 2

Turkse tweede generatie met laag opgeleide ouders:

Stelling: Vrouwen met kleine kinderen zouden niet mogen werken

Antwoord: niet mee eens of zeer niet mee eens

In de infographic is weergegeven wie het hiermee sterk of zeer sterk mee oneens is. De verschillen tussen hoog en laag opgeleiden zijn weer aanzienlijk en in alle landen zien we dezelfde trend. Twee keer zoveel hoog opgeleiden Turks-Zweedse respondenten zijn het hiermee zeer oneens als laag opgeleiden. In Duitsland zijn de verschillen nog veel groter. Onder laag opgeleiden (6%) is er nauwelijks draagvlak voor werkende moeders.

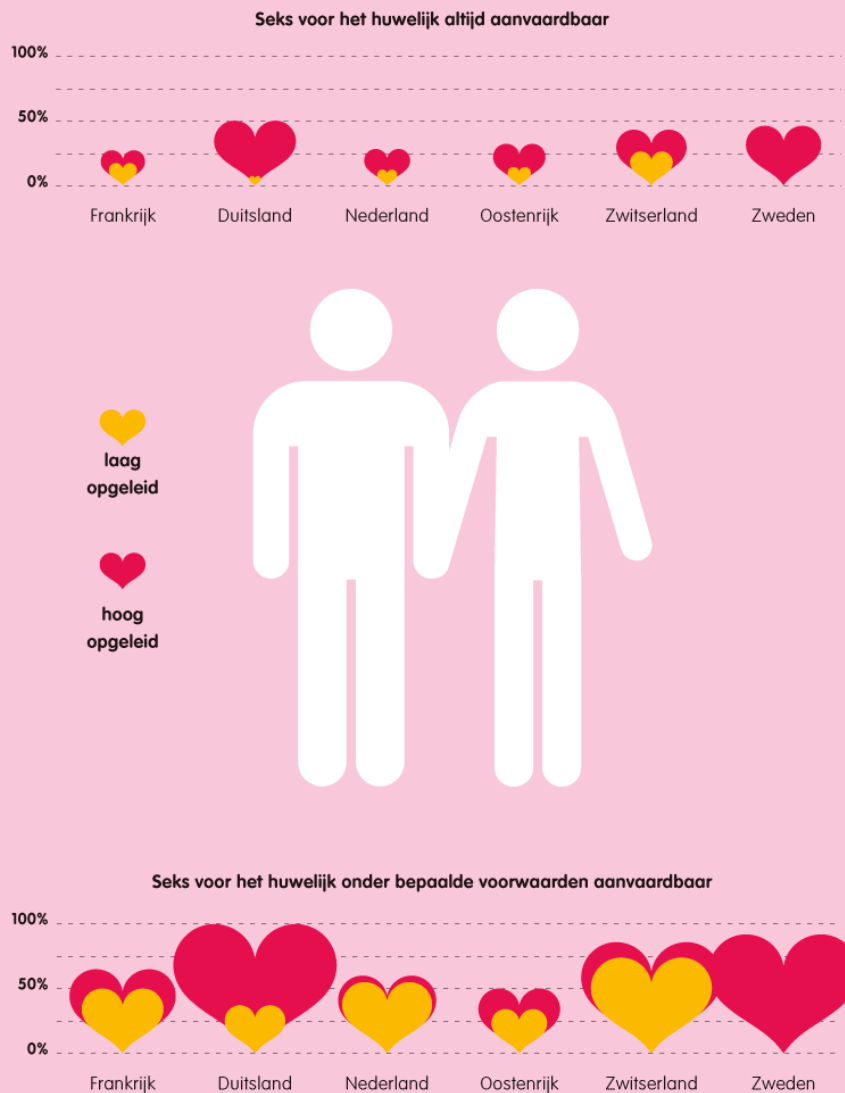
Als we apart naar de hoog opgeleide vrouwen zouden kijken (niet in de infographic) zien we dat zij overal het voortouw nemen in de verdediging van het recht van vrouwen om ook met kleine kinderen te mogen werken.

Dan één van de grootste taboe onderwerpen en ook één van de meest centrale thema's in het integratie debat: seksualiteit en maagdelijkheid.

Infographic 9: TIES Survey 2008

Tabel 3

**Turkse tweede generatie met laag opgeleide ouders:
Seks voor het huwelijk is aanvaardbaar**

In Zweden hebben we te maken met kleine aantallen laagopgeleiden. Een aantal daarvan hebben de vraag niet beantwoord, waardoor het aantal te laag is voor analyse.

Ook hier zien we dat de hoog opgeleide tweede generatie het voortouw neemt. In meerderheid doorbreken zij het taboe van maagdelijkheid voor het huwelijk. De meerderheid vindt seks voor het huwelijk in het sommige omstandigheden toelaatbaar en een aanzienlijke groep vindt het altijd toelaatbaar. De hoog opgeleide jongeren geven hier in meerderheid aan, los van de vraag of zij seks hebben voor het huwelijk, dat zij zelf over hun seksualiteit wensen te beslissen. Dit zijn kinderen, en dat is belangrijk om steeds weer te benadrukken, van laag opgeleide gastarbeiders gezinnen. De afstand die zij nemen van traditionele opvattingen in het gezin zijn aanzienlijk.

De kansen die je krijgt in ieder land zijn zeer verschillend en de wijze waarop de Turkse gemeenschappen zich ontwikkelen in die landen dus ook. Dit leidt tot zeer verschillende toekomst scenario's. Om dat verder in te kleuren leen ik de toekomst scenario's van de Franse Politicoloog Dominique Morsi die het heeft over de geopolitiek van emoties. Morsi onderscheid grofweg twee type uitkomsten. In het ene mogelijke toekomstscenario vallen etnische scheidslijnen en sociaal economische scheidslijnen samen. Hij noemt dit een scenario van angst en vernedering. Angst bij de autochtone groep en vernedering bij de allochtone groep. Aan de andere kant schets hij een scenario van hoop. In dit scenario is de tweede en derde generatie sociaal mobiel en vervagen de etnische scheidslijnen juist.

Eerst kijk ik naar aanwijzingen voor een scenario voor angst en vernedering. Een belangrijke indicator voor dit scenario is dat groepen elkaar uitsluiten en dat groepen zich op zich zelf terug trekken. We kijken in hoeverre in elke stad autochtone respondenten de multiculturele samenleving als een bedreiging zien. Een scenario van angst. En bij de Turkse tweede generatie kijken we naar de omvang van de groep die zich terug trekt op een sterk conservatieve religieuze Islam. Dit wordt verbeeld op infographic 10 op de volgende pagina.

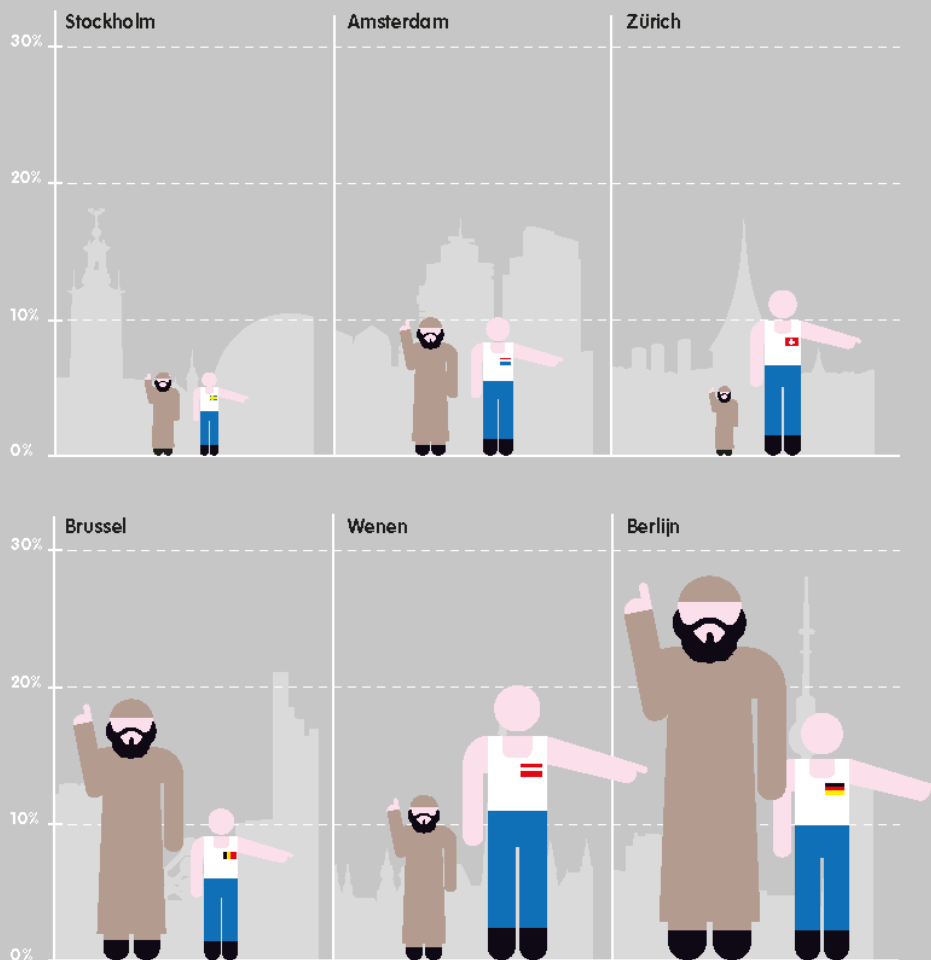
Infographic 10: TIES Survey 2008

Tabel 11

Turkse tweede generatie met laag opgeleide ouders die een conservatief-religieuze islam voorstaan en autochtone jongeren die andere culturen als (zeer) bedreigend ervaren

De autochtone xenofoben en de streng religieuze islamieten hebben sterk vergelijkbare conservatieve opvattingen over de positie van vrouwen.

De polarisatie tussen elkaar uitsluitende etnische groepen is het grootst in Wenen en Berlijn.

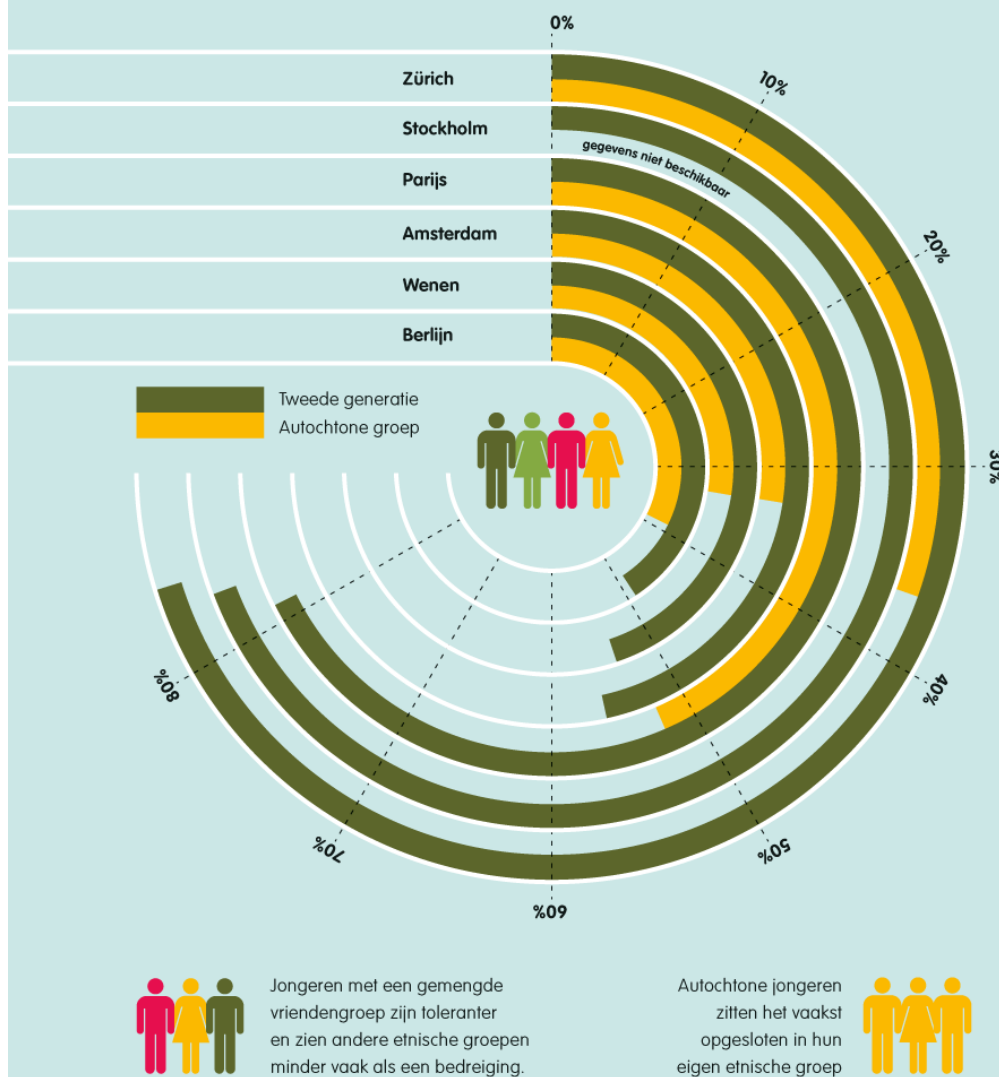
We zien deze gelijktijdige trends het sterkst in Berlijn en Wenen en het minst sterk in Stockholm, Zürich en Parijs. De situatie in Amsterdam is beduidend minder negatief dan in de Duitstalige steden, er is geen sterk bewijs voor een scenario van angst en vernedering.

Hoe staat het aan de andere kant met een scenario van hoop? Een belangrijke indicator voor een scenario van hoop is de afname in etnische scheidslijnen. Volgens de Amerikaanse filosoof Martha Nussbaum spelen interetnische vriendschappen daarin een belangrijke rol. Zij noemt dit *civic friendships*. De steden Stockholm, Zürich en Parijs laten een sterk weefwerk zien van interetnische vriendschappen onder Turkse tweede generatie jongeren. Zo'n 80% heeft een etnisch gemengde vriendengroep.

Infographic 11: TIES Survey 2008

Tabel 12

Turkse tweede generatie met laag opgeleide ouders
en autochtone jongeren: etnisch gemengde vriendengroep

De uitkomsten voor Amsterdam zitten met rond de 50% veel dichters in de buurt van Wenen en Berlijn dan van Stockholm en Parijs. Onder de autochtone jongeren in Amsterdam heeft slechts 33% een etnisch gemengde vriendengroep. Dat tempert ons optimisme enigszins voor een scenario van hoop. Nadere analyse laat zien dat dit vooral komt omdat de hoog opgeleide groep (zowel onder autochtonen als allochtonen) niet, zoals in andere landen, veel vaker een gemengde vriendengroep heeft.

Aan het begin van deze oratie heb ik beloofd een nieuwe visie op integratie te ontfouwen voor de superdiverse stad. Ik wil hier nog kort de bouwstenen van zo'n visie neerzetten. Voor een positief toekomstscenario is het creëren van kansen essentieel. Mijn collega Anton Hemerijck hier op de VU zou dit een 'toerustingsagenda' noemen. Fundamenteel is dat we ons realiseren dat het bieden van kansen vooraf gaat aan emancipatie.

Als het doel is om de emancipatie te bevorderen van de tweede en derde generatie dan moeten de voorwaarden worden geschapen zodat zij die emancipatoire rol zelf op zich kunnen nemen. Alleen door het bieden van kansen ontstaat er genoeg draagvlak om de emancipatie tegenover de conservatieve krachten in de gemeenschap in gang te zetten.

Het bieden van kansen alleen leidt echter niet automatisch tot een scenario van hoop. Daar is ook een maatschappelijk open klimaat voor nodig. In Nederland zijn, zoals mijn Amerikaanse collega Richard Alba zou zeggen, mede door het politieke klimaat van de laatste vijftien jaar, de *boundaries* tussen etnische groepen *brighter* geworden. We zien de weerslag daarvan in de wederzijdse afstand die groepen tot elkaar bewaren. En juist de hoog opgeleide groep, die in andere landen het voortouw neemt in het vervagen van etnische scheidslijnen, laat het in Nederland afweten.

Maar de uitkomsten uit het TIES onderzoek bieden ook hoop. Diegenen die wel interetnische vriendschappen onderhouden creëren in hun eigen omgeving zelf op kleine schaal scenario's van hoop. Zij zijn positiever over elkaar, ervaren de multiculturele samenleving niet als een bedreiging en voelen zich ook meer thuis in de stad. De keuzes die mensen zelf maken beïnvloeden de toekomst scenario's dus ook. Mensen die open staan voor gemengde vriendschappen maken een verschil. Ik noem dit *elective diversity*. Een zelf verkozen diversiteit.

Wij kunnen door onze eigen keuzes een scenario van hoop beïnvloeden. U in deze zaal kan dat, ieder op zijn of haar beurt, door de keuzes die we maken. Dat klinkt wellicht een beetje hippieachtig. En ik moet toegeven dat ik die kant ook bezit. Maar mensen die mij goed kennen weten ook dat ik een meer cynische kant heb. Vanuit het cynisch perspectief zeg ik: het is een vorm van eigen belang. De grootstedelijke samenleving wordt steeds diverser. De demografische ontwikkeling is onomkeerbaar. Iedereen die zich opsluit in de eigen etnische groep (autochtoon en allochtoon) zal uiteindelijk zichzelf isoleren en de kansen voor zichzelf en zijn kinderen verkleinen. Er is geen weg terug. De groep van Nederlandse afkomst wordt in de grote steden steeds kleiner.

Ik heb laten zien dat de hoog opgeleide tweede generatie cruciaal is voor een scenario van empowerment en hoop. Het is met name op deze groep waarop het onderzoek voor de

leerstoel zich zal richten. Hoe kunnen we door het vergroten van kansen hun aantal vergroten. Zij zijn vaak de eerste in hun familie, de eersten in hun gemeenschap die het hoger onderwijs bereiken. Zij zijn de kop op de eerste golf. Onderzoek naar deze groep is, zo heb ik hopelijk overtuigend laten zien, van cruciaal belang!

Dank U voor Uw aandacht.

De infographics in deze oratie zijn opgenomen in het boekje Superdiversiteit, dat heden 22 Maart 2013 verschijnt. <http://www.vuuitgeverij.com/webshop#!/~/product/id=21041579>

